

Drs. E. Swart (Groningen, 1966) studeerde geschiedenis aan de universiteiten van Groningen (1993-1998), Leiden (1995-1996) en Edinburgh (1996-1997). Zijn bijzondere belangstelling gaat uit naar militaire en politieke geschiedenis. Sedert februari 1999 is hij werkzaam aan het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis te Den Haag als wetenschappelijk-assistent bij de uitgave van de briefwisseling van J.R. Thorbecke.

'Subjecten en sujetten'

Willem I en de creatie van een nieuw officierscorps

Erik Swart

Inleiding: de situatie 1813-1816

Nadat Willem I uit Engeland was teruggekeerd en de soevereiniteit over de Nederlanden had aanvaard, behoorde het samenstellen van een landmacht tot zijn belangrijkste taken. De nieuwe Nederlandse staat moest zijn bestaansrecht bewijzen door bij te dragen aan het bevrijden van zijn eigen grondgebied en het verslaan van de 'Corsicaanse Tiran'. Na de vereniging met België moest Willem I's koninkrijk als bufferstaat 50.000 man op de been kunnen brengen om aan eventueel hernieuwd Frans expansionisme het hoofd te kunnen bieden. Een van de problemen waar de nieuwe landmacht direct na haar ontstaan mee kampte, was een chronisch gebrek aan ervaren officieren bedreven in de moderne krijgskunst. Dezen bevonden zich immers merendeels in Franse dienst verspreid over West-Europa. Slechts een klein aantal bevond zich in Nederland op het moment van de omwenteling en had de mogelijkheid zijn diensten aan Willem I aan te bieden. Zoals bijvoorbeeld luitenant-generaal C.R.T. Krayenhoff, de allereerste officier die zich loyaal verklaarde aan het nieuwe regime en die zich hiermee de woede van de keizer op de hals haalde. Anderen waren krijgsgevangenen gemaakt in Duitsland of Spanje en keerden via deze omweg terug.

Een voorbeeld hiervan was luitenant-generaal J.A. Stedman die in maart 1814 uit gevangenschap in Bohemen terugkwam. Desertie kwam wel voor maar was voor officieren zozeer omgeven met de geur van oneer en smaad, dat dit voor de meesten volstrekt onaanvaardbaar was. Zij bleven dus waar zij waren, en zochten pas een eervol ontslag na de eerste vrede van Parijs van 30 mei 1814. Het merendeel der Nederlandse officieren keerde nu terug en bood de Soevereine Vorst zijn diensten aan. Andere officieren kozen vooraleerst voor zekerheid en hielden vast aan hun Franse officiersaanstelling zolang ze niet zeker wisten of er plaats voor hen was in Willem I's landmacht. Zij keerden pas na de Honderd Dagen naar hun vaderland terug. Nadat in augustus 1814 de Oostenrijkse Nederlanden en Luik onder gezag van de Soevereine Vorst waren geplaatst, moesten ook Belgische officieren bij hem solliciteren naar een officiersaanstelling. Over de formatie van het Nederlandse leger in de periode 1813-1816 en het Nederlandse officierskorps van de landmacht in deze periode is maar weinig bekend. Doel van dit artikel is

ten eerste het leveren van een bijdrage aan het ophelderen van deze zaak. Ten tweede beoogt het een bijdrage te leveren aan het internationale historiografische debat over de invloed van het nationalisme op de Europese legers die zich in de jaren 1813-1815 tegen Napoleon keerden. De lang gekoesterde gedachte dat er in deze periode sprake was van nationalistisch bezielde volkslegers is recentelijk weerlegd door historici als David Gates en Charles Esdaile. Volgens hen waren het toch veeleer vorstelijke legers bezielde door esprit de corps.[1] Hoe lag dit voor Willem I en zijn officieren? Ik zal mij met name bezig houden met de factoren die bepaalden welke officieren door Willem I in zijn leger geaccepteerd werden en welke niet. In de loop van 1814 kreeg de organisatie van het leger steeds meer gestalte en ging het departement van Oorlog een steeds grotere rol spelen in de besluitvorming omtrent de landmacht. De Soevereine Vorst nam de beslissingen, maar het officiële voorbereidende werk, zoals de opbouw van dossiers en het geven van advies, werd steeds belangrijker. Officieren die in het nieuwe leger wilden dienen vroegen de Soeverein en/of de commissaris-generaal van Oorlog om een aanstelling. Na advies door de laatstgenoemde nam de Soeverein een besluit [2] Bijna alle officieren die een aanstelling zochten kregen wel iets; zo geen aanstelling, dan een toelage of een pensioen. Ik zal eerst de orangisten onder de loep nemen, vervolgens de uit Franse dienst afkomstige Nederlandse officieren van wie de meesten Willem I na de Eerste Vrede van Parijs om een aanstelling verzochten, daarna de dito Belgische officieren. Tenslotte komen de officieren die na de Honderd Dagen uit Frankrijk terugkeerden aan bod. De meeste aandacht zal uitgaan naar Nederlandse officieren, en slechts in mindere mate naar de Belgen. De termen 'Nederlands' en 'Belgisch' zal ik voor het gemak en de duidelijkheid blijven gebruiken voor de hele door mij behandelde periode, dus ook na de samenvoeging van Noord en Zuid.

De orangisten

Het lijkt erop dat zodra het nieuws van de omwenteling van november 1813 bekend werd, orangistische oud-officieren van heinde en verre naar het hoofd van het Huis van Oranje-Nassau schreven om hem te feliciteren en zijn gunst te verwerven. Zo schreef bijvoorbeeld A. van den Berck op 25 november 1813 vanuit Portsmouth een brief van deze strekking. Velen zochten een nieuwe aanstelling en kregen die ook. In hoeverre Willem I zelf de hand had in de aanstellingen is, gezien de drukte, nog maar de vraag. Maar legervorming was een prioriteit; W.H. van Heemstra wist na vergeefse pogingen om een audiëntie te krijgen, zijn vorst slechts te bereiken toen hij aanbood te Groningen een bataljon infanterie aan te werven [3] Alle vier Nederlandse cavalerieregimenten die Willems leger in juni 1815 rijk was, werden oorspronkelijk door oud-orangisten opgericht. Het 3e Regiment Karabiniers bijvoorbeeld door J.G. baron van Sytzama. De term oud-orangist kan voor velen van deze uit retraite herintredende heren gerust letterlijk worden opgevat. Wat te denken van de 69-jarige kapitein F.G.G. von Grafenfeldt die negentien jaar in ballingschap had geleefd op een Engelse toelage, of de 53 jaar oude voormalige majoor van de genie M.A. Snoeck [4] Naast de oud-orangisten bestond de groep potentiële officieren en cadetten in de vroegste periode van de opbouw van de nieuwe landmacht vooral uit nieuwkomers. Het ging hier voornamelijk om jongelingen die via hun vader of voogd een aanstelling in het leger zochten.

In de maanden na april en mei 1814 werd de situatie geleidelijk verholpen. Oude en ongeschikte officieren werden met pensioen gestuurd en vervangen of werden overgeplaatst naar een sedentaire post. Uit een brief van Willem I van 9 november 1814 aan luitenant-generaal J.W. Janssens, commissaris-generaal van Oorlog in de Zuidelijke Provinciën, blijkt bijvoorbeeld dat per 15 november een aantal officieren hun bataljons zou verlaten om sedentaire posten op te nemen.[5] In de reorganisatie van de artillerie die per 1 januari 1815 werkzaam zou worden,

werd een aantal kapiteins uit de dienst ontslagen. Deze zuiveringen zullen overigens niet uitsluitend orangisten betroffen hebben. Van de vier Nederlandse cavalerieregimenten werd in juni 1815 alleen het 6e Regiment Huzaren nog geleid door zijn orangistische oprichter, namelijk luitenant-kolonel W.F. Boreel. Hoe weinig orangisten uiteindelijk in actieve dienst overbleven mag blijken uit een sterktestaat van het Korps der Genie van 19 juli 1814. Van de 75 genieofficieren die op deze lijst vermeld worden, hadden slechts veertien (18,7%) voor 1813 niet gediend in het Bataafse, Hollandse of Franse leger. Hiervan waren slechts zes (8%) oud-orangisten. De overige acht (10,7%) waren jonge tweede luitenants die nog nooit hadden gediend.[6] Van de commandanten van het Nederlandse veldleger van 1815 was één van de vier divisiecommandanten tussen 1795 en 1813 niet in Nederland of Frankrijk werkzaam geweest, namelijk luitenant-generaal H.G. baron de Perponcher-Sedlnitzky. Van de tien brigadecommandanten waren er slechts twee die op hetzelfde konden bogen, te weten kolonel H. Detmers en generaal-majoor W.F. graaf van Bylandt. De Perponcher was aide-de-camp geweest van de in 1799 overleden prins Frederik van Oranje-Nassau, de jongere broer van Willem I, en had daarna tot 1813 in het Britse leger gediend. Van Bylandt schijnt tussen 1802 en 1813 helemaal geen functies vervuld te hebben; waar Detmers in deze periode is geweest is onduidelijk, maar in november 1813 bevond hij zich in Oldenburg.[7] Het is evident dat deze drie officieren hun aanstellingen aan Willem I persoonlijk te danken hadden. In deze categorie valt ook de chef-staf van het veldleger van 1815 generaal-majoor J.V. baron de Constant Rebecque, de gewezen mentor van de kroonprins. Terwijl de jeugdige kroonprins Willem zelf en zijn nog jongere broer Frederik hun positie als generaals in het Nederlandse leger natuurlijk ook aan de positie van hun vader ontleenden. Beiden hadden tevens hoge militaire rangen in respectievelijk het Britse en Pruisische leger.

A1 met al maakt de eerste fase van legeropbouw in de nieuwe Nederlandse staat voor wat betreft het aanstellen van officieren een nogal chaotische en jachtige indruk, waarin lieden die voor het leger nauwelijks bruikbaar waren aanstellingen kregen op grond van bewezen diensten of eenvoudigweg omdat er geen betere officieren beschikbaar waren. Opvallend is in dit opzicht dat de schilder P.G. van Os, een man zonder enige werkelijke militaire ervaring of aspiratie, in februari 1814 maar liefst twee benoemingen kreeg, namelijk kapitein van een compagnie Landstorm en via kolonel Van Lennep in Amsterdam een aanstelling als luitenant-kolonel in de Staande Armee.[8] Willem I zal zich van de gebreken van zijn officieren bewust zijn geweest, maar hij had weinig keus op dat ogenblik. Een zekere druk om oude loyale dienaren te belonen zal bij benoemingen zeker meegespeeld hebben. Gezien het gemak waarmee hij ze kon negeren en later de laan uit stuurde met een pensioen, moet hier wellicht niet al te veel waarde aan gehecht worden. De bitterheid onder de orangisten was dan ook groot. W.H. van Heemstra's autobiografie is een aanklacht tegen al het onrecht dat hem is aangedaan, niet alleen in de periode 1795-1802, maar ook in de jaren 1813-1815.[9]

De verloren zonen keren terug

Voor Napoleon troonsafstand deed op 5 april 1814, bevonden Nederlandse officieren in dienst van de keizer zich niet in een positie van waaruit ze gemakkelijk van werkgever konden veranderen. Na de gebeurtenissen van november 1813 werden ze in de gaten gehouden. Zij die uiting gaven aan hun sympathie voor herstel van de onafhankelijkheid van Nederland werden uit hun eenheden verwijderd en als krijgsgevangenen behandeld. Gewantrouwde Nederlandse eenheden werden naar de binnenlanden van Frankrijk gedeporteerd. Toch was desertie onder officieren een zeldzaamheid. Een oud-orangist als Willem Schenck zag, ondanks het feit dat hij zeer gelukkig was met de terugkeer van de Oranjes naar Nederland, geen reden om zijn eed te

breken. Zelfs een officiële proclamatie van Willem I in januari 1814 om Franse dienst te verlaten op straffe van verlies van hun rechten als Nederlandse ingezetenen, haalde weinig uit. Loyaliteit aan '...Eed en Plicht...' woog zwaar.[10]

Afgezien van kleine haarden van verzet buiten Frankrijk, bevond het merendeel van het Franse leger, de meerderheid van zijn Nederlandse officieren inclusief, zich in april/mei 1814 in Frankrijk zelf. Voor deze heren werd Parijs het brandpunt van hun pogingen om naar huis terug te keren. Vertegenwoordigers van de Soevereine Prins aldaar, zoals diens adjudant W.J. baron van Reede van Oudtshoorn, werden benaderd met verzoeken om aanstelling. De Franse minister van Oorlog had ondertussen al verklaard dat het Nederlandse officieren vrij stond om hun ontslag aan te vragen, maar dat zij niet gedwongen zouden worden om te gaan. Van Reede rapporteerde aan de commissaris-generaal van Oorlog in Den Haag dat Willem I zijn onderdanen niet hoefde terug te vorderen. Gezien het grote aantal "militaire inboorlingen" was de Franse regering meer genegen buitenlanders te ontslaan dan ze te houden. Van Reede beantwoordde verzoeken van officieren om een aanstelling op de voorgeschreven manier en speelde alle rekesten, vergezeld door geverifieerde staten van dienst, door aan de Soevereine Vorst of de commissaris-generaal van Oorlog. Het departement van Oorlog had duidelijk gemaakt dat militairen die niet als Nederlandse onderdanen werden beschouwd, geen aanleiding gegeven mocht worden om naar Nederland te gaan, en dat officieren omtrent plaatsing met behoud van de rang die ze hadden toen ze het Franse leger verlieten niets beloofd mocht worden. Zij ontvingen zelfs geen enkele garantie; hun verzoeken en staten van dienst werden voorlopig gedeponereerd bij het departement van Oorlog.[11]

Hoeveel officieren precies naar Nederland terugkeerden in de maanden na Napoleons troonsafstand is niet bekend, maar het moeten er vele honderden zijn geweest. Willem I werd dan ook al gauw geconfronteerd met een overschot aan officieren voor zijn relatief kleine leger. Nadat begin oktober 1814 de officieren voor de koloniale eenheden waren benoemd en de meeste oude en ongeschikte officieren waren gepensioneerd, was er nog steeds een overschot van 125 officieren: 14 kapiteins, 33 eerste luitenants en 78 tweede luitenants. Zij ontvingen een toelage van de Vorst en werden geacht te concurreren voor open plaatsen. Het ging bij dit overschot echter voornamelijk om infanterie- en cavalerieofficieren. De genie en artillerie hadden nog lange tijd te kampen met tekorten. Op 19 juli 1814 waren er nog vacatures voor 24 genieofficieren en op 1 december van hetzelfde jaar had de artillerie nog 41 subalterne officieren nodig.[12]

Zoals hierboven reeds is opgemerkt was de status van onderdaan van Willem I een eerste vereiste om voor een aanstelling in aanmerking te komen. Dit werd uiteindelijk vastgelegd in artikel 9 van de grondwet van 1815. Het Nederlanderschap werd echter pas in 1858 een absolute vereiste om een officiersaanstelling in de landmacht te verkrijgen. Het grote aantal officieren dat een aanstelling zocht was een extra reden om buitenlanders ' te weigeren. Begin 1816 adviseerde de toenmalige commissarisgeneraal van Oorlog, RA. graaf von der Goltz, zelf een Pruis met een Nederlandse moeder, Willem I om geen buitenlanders meer toe te laten als officier zolang er nog ingeboren officieren op de wachtlijst stonden. Hooguit zou voor de artillerie en genie een uitzondering gemaakt kunnen worden. De Nassause kapitein G. Kathreiner bijvoorbeeld, die zijn ontslag had gevraagd uit het 2e Nassause Infanterieregiment omdat hij betere vooruitzichten zag in het Nederlandse leger, werd op bovengenoemde gronden geweigerd.[13]

Een andere eis waaraan officieren die voor een aanstelling in aanmerking wensten te komen moesten voldoen, was het overleggen van bewijs dat zij hun ontslag uit Franse dienst hadden verkregen, of in ieder geval hadden aangevraagd.[14] Gedurende de oorlogstoestand was dit niet zo belangrijk geweest, maar met het sluiten van vrede en de totstandkoming van normale

diplomatieke relaties werd Frankrijk slechts een alternatieve, zo geen rivaliserende werkgever. Alvorens zij een eed van trouw aan de Soevereine Vorst konden afleggen, moesten officieren nu eerst bewijzen van eed en plicht jegens Frankrijk ontslagen te zijn. Van het dienen van twee meesters kon geen sprake zijn.

Voor officieren die Napoleon hadden gediend was het zeker nuttig zo snel mogelijk te solliciteren. Trage sollicitanten hadden, gezien de concurrentie voor plaatsen, waarschijnlijk een grotere kans om met een toelage op een wachtlijst geplaatst te worden. Bovendien was een vroeg ingediend rekest bewijs van gretigheid om Frankrijk te verlaten en het vaderland en het Huis van Oranje-Nassau te dienen. Officieren die laat naar Nederland terugkeerden en/of hun gedrag onvoldoende wisten te verklaren, werden door Willem I sceptisch ontvangen. Toen Willem Schenck in december 1814 en januari 1815 om een aanstelling verzocht, werd dit meermaals door de Soevereine Vorst geweigerd. Tenslotte, tijdens een audiëntie, kibbelden zij erover waarom Schenck in 1806 de dienst van de prins verruild had voor die van de Fransen. De prins zei tenslotte: Ik plaats U nimmer meer. Bij zijn thuiskomst ontdekte Schenck desalniettemin dat hij benoemd was tot overste van het 23e (Oost Indische) Linie Bataljon: Nu was het Oranje boven.[15]

Ook van andere officieren blijkt dat zij hun aanstelling direct aan de gunst van Willem I te danken hadden. J.H. Lux, die een civiele functie bij de artillerie bekleedde, had in december 1813 de leiding genomen bij het verdrijven van de Fransen uit Den Briel. Hij kreeg hiervoor een zilveren medaille en mocht van de Soevereine Vorst een wens doen. Hij wenste herintreding in het korps waarin hij voor 1809 had gediend; in februari 1814 ontving Lux ondanks zijn gebrek aan ervaring een aanstelling in de bereden artillerie. Sommige families stonden duidelijk in de gunst van Willem I. A.C. baron Snouckaert van Schauburg was kamerheer des konings in 1815. Van zijn drie zonen waren de oudste twee stafofficieren van luitenant-generaal Stedman. De jongste, zestien jaar oud, was een page van de koning. Dit was meestal een beloning voor bewezen diensten van de vader en betekende tevens dat de jongen de militaire school te Delft kosteloos kon bezoeken. Daarenboven was hij een petekind van de kroonprins. Chef-staf van Stedmans divisie was luitenant-kolonel Reyndert baron Snouckaert van Schauburg, een oom van de twee stafofficieren.[16]

De meeste officieren zullen schier vanwege het aantal voor Willem I een gezichtloze massa zijn gebleven. Hij was afhankelijk van de voordrachten van de commissarisgeneraal van Oorlog. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een brief van de Soevereine Vorst aan J.W. Janssens uit augustus 1814:

'...ik zie te gemoet het geavanceerde Travail nopens de Hoofdofficieren. Het zal mij aangenaam zijn het zelve spoedig te bekomen en vervolgens dat der Capitaines en subalterne officieren ten einde de aanstellingen van de ontbrekende officieren te kunnen bezorgen.'[17]

De commissaris-generaal zal op zijn beurt bij anderen inlichtingen hebben moeten inwinnen over hem onbekende officieren. Voor officieren die een aanstelling wilden was het dus van groot belang referenties op te geven, meestal hoge officieren onder wie ze gediend hadden, en om de gunst van de commissaris-generaal te verwerven. Een reeds geplaatste hoge officier te kunnen opgeven als referent bevorderde de kansen op een aanstelling. Chef de bataillon J.C. Duuring schreef in de zomer van 1814 aan zijn voormalige chefs de generaals Janssens en R.D. Tindal om hun hulp te verwerven bij het verkrijgen van een plaats in het Nederlandse leger. Janssens had in 1814 ook beloofd inlichtingen te winnen omtrent de kansen op plaatsing van generaal J.B. Dumonceau, maar schijnt dit niet gedaan te hebben, tot woede van Dumonceau. Janssens was voor zijn eigen vertrek naar Nederland als intieme vriend van de familie behandeld, maar scheen

vergeetachtig, nalatig of misschien bang voor concurrentie naar 's konings gunst te zijn geworden. Andere officieren probeerden via hun echtgenotes en familieconnecties een aanstelling te regelen. Kapitein T.C.C. Veeren vroeg in mei 1814 vanuit Hamburg aan zijn vrouw om haar familiebanden aan te wenden. C.T. Elout, later één van de drie commissarissen-generaal voor de Oost-Indische bezittingen, was haar neef.[18] Familieachtergrond was een belangrijk criterium om te beoordelen of iemand geschikt was om als officier te dienen. Generaal Janssens stelde in februari 1815 vast dat in de veelbewogen voorafgaande jaren personen officier waren geworden die dit op grond van hun afkomst niet verdienden en dat het tijd werd hen te vervangen door leden van families met het juiste beschavingspeil en het bijbehorende standsbesef.[19] Willem I schijnt hier vooralsnog weinig mee gedaan te hebben. Iemand als luitenant-kolonel J.W. Stubenrauch, die door kapitein Veeren werd verafschuwd omdat hij in 1806 als jonge luitenant van de Garde deze reeds had leren kennen als onderofficier en schrijver bij de administratie, kreeg ook een aanstelling. Net als vele andere 'gemeene klanten', zoals de patriciër Veeren hen aanduidde. In een enkel geval had een aanstelling duidelijk te maken met hoge geboorte. De 23-jarige K.B. hertog van Saksen Weimar-Eisenach werd in januari 1815 geplaatst als kolonel en commandant van het regiment OranjeNassau. Toen tijdens de veldtocht van 1815 zijn brigadecommandant gewond raakte, leidde de hertog de brigade bij Quatre-Bras en Waterloo. Het volgende jaar werd hij reeds generaal-majoor.[20]

Bekwaamheid en ervaring wogen voor de Soeverein Vorst over het algemeen zwaarder dan geboorte of zelfs vroegere politieke affiniteit. Leopold graaf van Limburg Stirum, lid van het triumviraat van november 1813, drukte in juni 1814 de Soevereine Vorst op het hart generaal Tindal niet in dienst te nemen. Hij omschrijft Tindal als: *...een man tegen wiens militaire kundigheden ik niets te zeggen heb, maar wiens politieke gevoelens altoos het tegenovergestelde zijn geweest van een regtgeaard Nederlander, en die, in de ongelukkige tijden die wij beleefd hebben, door daden en gesprekken, die nog zoo versch in het geheugen liggen, getoond heeft een afkeer te hebben van UKH, en van zijn Vaderland.*[21]

Op 31 juli 1814 werd Tindal door Willem I aangesteld als luitenant-generaal.

Slechts enkele, meest hoge, officieren hadden zich zo onmogelijk gemaakt dat Willem I hen liever kwijt dan rijk was. Het gaat hier voornamelijk om de generaals A.B.G. van Dedem van de Gelder, D. van Hogendorp en de admiraal C.H. Verhuell.[22] Op het moment dat het koninkrijk Holland in 1810 ingelijfd werd bij Frankrijk waren Van Hogendorp en Van Dedem diplomaat. Zij kozen vervolgens beiden voor een carrière als beroepsmilitair, waarschijnlijk omdat ze de kans roken op roem, rijkdom en promotie. Napoleon maakte van Van Hogendorp een général de thusion en gaf hem het Légion d'Honneur. Van Hogendorp werd ook een aide-de-tamp onder direct bevel van de keizer, een zeer gewilde positie; behalve enkele Polen en Italianen, was hij de enige buitenlander in deze functie. In 1811 werd Van Hogendorp comte de l'empire en ontving hij een dotatie. In 1812 was hij gouverneur-generaal van Litouwen, in 1813 gouverneur van achtereenvolgens Breslau (Wroclaw) en Hamburg. Van Hogendorps persoonlijke relatie met de keizer, die hem in zijn testament bedacht met 100.000 francs, was goed. Van Dedem werd in 1811 tot général de brigade benoemd en was intensief betrokken bij de campagnes van 1812 en 1813. Volgens zijn eigen mémoires diende hij van januari tot juni 1814 in Italië omdat hij niet tegen landgenoten had willen vechten.[23] Op 28 juni 1814 kreeg Van Dedem zijn ontslag met de rang van lieutenantgénéral.

Zowel Van Hogendorp en Van Dedem werden door Willem I koeltjes ontvangen, maar ondanks diens wantrouwen kregen beiden toch iets. Op basis van hun diplomatieke dienst aan de Nederlandse staat voor 1810 kregen beiden een pensioen van 3000 gulden per jaar toegekend, in

afwachting van een verder beslissing omtrent hun emplooi. In een bedankbrief aan de Soevereine Vorst van 22 juli 1814 verzekerde Van Hogendorp nogmaals dat hij Willem I trouw wilde dienen, en dat hij het aan zijn broer, G.K. van Hogendorp, overliet om verdere garanties te geven. Toen zijn vroegere meester van Elba terugkeerde kon Van Hogendorp de verleiding echter niet weerstaan en ging waarschijnlijk eind april 1815 naar Frankrijk. Willem I nam de zaak hoog op; omdat Van Hogendorp het koninkrijk zonder paspoort en toestemming van de bevoegde machten verlaten had, hetgeen ...in de tegenwoordige omstandigheden en uit hoofd van de toestand van het land werwaards hij zich begeven heeft... dubbel berispelijk was, werd zijn pensioen ingetrokken.[24] Hoewel Van Dedem tijdens de Honderd Dagen in Nederland bleef zag hij hier geen toekomst voor zichzelf. Hij ging naar Frankrijk, liet zich naturaliseren en trad in dienst van Lodewijk XVIII. Willem I gebruikte artikel 66 van de grondwet tegen Van Dedem. Dit verbod Nederlanders om zonder toestemming des konings buitenlandse titels, functies en waardigheden aan te nemen. Aangezien Van Dedem dit nu juist had gedaan verloor ook hij zijn pensioen en werd hij geacht afstand te hebben gedaan van zijn rechten als Nederlands ingezetene. Hij moest als buitenlander betracht en behandeld worden en de minister van Justitie moest onderzoeken of actie tegen hem ondernomen kon worden.[25]

Admiraal Verhuell was een andere vertrouweling van Napoleon. In 1811 werd ook hij comte de l'empire en in het volgende jaar werd hij benoemd tot inspecteur-generaal van de kusten van de Noordzee. In november 1813 kondigde hij in Den Helder de staat van beleg af en nam hij de verdediging op zich van de stad en het marinesmaldeel dat voor de kust lag. Tot grote ergernis van de Soevereine Vorst verdedigde Verhuell Den Helder tegen hem en de nieuwe Nederlandse regering tot 4 mei 1814, lang na de troonsafstand van de keizer. Reeds op 7 december 1813 had Willem I aan Verhuell geschreven dat de admiraal genoeg gedaan had voor zijn militaire eer en zijn zogenaamde plicht als onderdaan van de Franse keizer. Nu was het tijd om zich over te geven. Later zou zijn enige optie krijgsgevangenschap en deportatie naar verre landen zijn [26] Twee dagen voor Verhuell capituleerde probeerde hij alsnog zijn diensten aan te bieden aan Willem I, maar de Soevereine Vorst en de publiek opinie waren nu te zeer tegen hem. Verhuell was gedwongen om naar Frankrijk te vertrekken. Nadat hij in januari 1815 tot Fransman genaturaliseerd was, bood hij in 1816 Willem I nogmaals tevergeefs zijn diensten aan. Ondanks alles zou hij de voorkeur gegeven hebben aan een prominente positie in de Nederlandse marine. Verhuell bleef trouw aan Frankrijk, maar bleef tevens bitter omdat men in Nederland zijn diensten geweigerd had. In 1819 werd hij Pair de France.[27]

Voor zowel Van Hogendorp en Van Dedem als Verhuell geldt dat het voornamelijk hun gedrag tijdens de inlijving van Nederland door het Franse keizerrijk is geweest, dat hen tot persona non grata had gemaakt. Alle drie waren zij gefascineerd door Napoleon, de roemrijke held, oorlogsgod en bron van privileges, promotie en rijkdom. Zelfs als deze heren in november 1813 Franse dienst hadden verlaten, hadden zij nooit een rol van enig belang gespeeld in het nieuwe Nederlandse koninkrijk. Het lot van H.W. Daendels, weliswaar minder in de ban van de keizer maar in 1813 toch politiek gecompromitteerd, maakt dit duidelijk. Daendels schijnt nooit iets anders overwogen te hebben dan de dienst van Nederland en hield zich na zijn thuiskeer bezig met het maken van plannen voor de Oost-Indische koloniën.[28] Willem I bood Daendels tenslotte de onbelangrijke post van gouverneur van Nederlands West-Afrika aan. Hij accepteerde, zich wel bewust dat Willem I zich slechts van hem wilde ontdoen, en stierf op zijn post in 1818.

'De Belgen onze broeders...' [29]

Sedert Willem I per 1 augustus 1814 het bestuur over de voormalige Oostenrijkse Nederlanden op zich genomen had, moesten ook Belgische officieren bij de Soevereine Vorst aankloppen voor een aanstelling. Willem I had op dat moment overigens reeds een aanzienlijk aantal als Belgen geboren officieren in dienst. Dit waren meest mannen die in 1795, na het vertrek der orangistische officieren, goede vooruitzichten hadden gezien in het Bataafse leger. Onder de veldcommandanten van 1815 leverden zij twee van de zeven brigadecommandanten der infanterie: de generaalmajors F. d'Hauw en A.C.J.G. d'Aubremé. De bevelhebber van de Cavalerie Divisie, luitenant-generaal J.A. de Collaert, valt ook in deze categorie, evenals één van diens drie brigadecommandanten, generaal-majoor J.B. van Merlen. Maar door lange jaren van dienst waren deze heren eerder als Nederlander dan als Belg te beschouwen. De Collaert was reeds sinds 1786 in Nederlandse dienst. D'Hauw en D'Aubremé keerden in de loop van 1814 terug in Nederlandse dienst; dienen in Belgische eenheden werd niet eens overwogen [30] Er was maar één 'echte' Belg onder de veldcommandanten van 1815. Generaal-majoor C.E. baron Ghigny, die van 1792 tot 1814 in het Franse leger had gediend, leidde een brigade cavalerie. Maar weinig van deze 'echte' Belgische officieren keerden tijdens de Eerste Restauratie naar hun geboorteland terug. Nog minder waren er geïnteresseerd om het Huis van Oranje-Nassau te dienen. Het is dan ook niet verrassend dat de Belgische legereenheden, die vanaf maart 1814 onder auspiciën van de geallieerden werden geformeerd, te kampen hadden met een ernstig tekort aan (ervaren) officieren. Belgische officieren die uit Franse dienst waren ontslagen leden ondertussen zware ontberingen. Zij werden geconcentreerd in een depot te Peronne - waar zij slecht werden behandeld - alvorens zij mochten repatriëren. Erg veel lust om na thuiskomst dienst te nemen had dit relatief kleine aantal officieren niet. Enkele Belgen boden Willem I hun diensten aan nadat duidelijk was geworden dat hun geboorteland onder zijn gezag zou vallen. Luitenant-kolonel I.L. Duvivier nam in november 1814 met dit oogmerk zijn ontslag als commandant van de Chasseurs de la Reine. De geboren Fransman E.J. Travers, die met een Belgische was getrouwd en bezittingen had in België, bood Willem I in december 1814 voor het eerst zijn diensten aan.[31] De meeste Belgische officieren bleven als zij de kans schoon zagen echter in Franse dienst. Het Huis van Oranje-Nassau betekende niets voor hen. Nog belangrijker was dat zij na jarenlange dienst - vaak meer dan tien jaarhun regimenten waren gaan beschouwen als ...les membres d'une famille, aux liens cimentés par des années...[32]

In augustus 1814 was generaal Tindal door de Soevereine Vorst belast met het organiseren van het Belgische leger. Hoewel hij over het algemeen weinig bereikte, veranderde hij enige zaken ten goede. Het schijnt dat Belgische officieren die Napoleon hadden gediend nu pas als kader voor het leger werden gebruikt. Tindal verving de onervaren officieren die hij aantrof door lieden aan wie hij de voorkeur gaf. De Belgische lichte dragonders (nr. 5 in juni 1815) en huzaren (nr. 8 in juni 1815) waren geformeerd door leden van adellijke families zonder enige militaire ervaring, namelijk C.A. graaf van der Burch en de 22-jarige Ferdinand prince de Croy. Deze edelen waren kolonel van hun regiment geworden zonder een officiële aanstelling. Ook de andere officieren in deze eenheden waren ongebrevetteerd. In november 1814 werd besloten dat Van der Burch en De Croy hun regimenten te velde niet zouden commanderen. Vervolgens ontvingen zij op 10 april 1815 bevel om het commando over hun eenheden helemaal op te geven en kregen zij een erebenoeming als adjudant des konings. Luitenant-kolonel E.A. de Mercx nam de lichte dragonders over. Vijf dagen later werd, in strijd met eerdere afspraken, de ervaren Duvivier benoemd als commandant van de huzaren. Net als de orangisten die de Nederlandse cavalerieregimenten hadden opgericht, waren De Croy en Van der Burch door Willem I de laan uit gestuurd.[33]

De andere officieren van de Belgische lichte dragonders en huzaren waren reeds eerder vervangen. Tegen juni 1815 werden de lichte dragonders geleid door 29 officieren die in Franse dienst waren geweest. Behalve Belgen kwamen enige Nederlandse en Nassause officieren in aanmerking voor plaatsing bij Belgische eenheden, aangezien er nog steeds te weinig officieren waren. In een brief uit november 1814 bijvoorbeeld suggereerde Willem I dat enige Nederlandse officieren die per 15 november sedentaire posten zouden opnemen wellicht in België een aanstelling zouden kunnen krijgen, ...daar- het mij voorkomt dat aldaar aanhoudend minder overvloed van sujetten voorhanden is dan hier.[34]

Er zijn aanwijzingen dat Willem I een voorkeur had voor Nederlandstalige officieren. Het Nederlands werd de commandotaal van het leger, tot ergernis van de Franstalige pers, en militair onderwijs werd slechts in het Nederlands gegeven. Aangezien potentiële officieren uit de Zuidelijke Nederlanden, leden van de adel of bonne bourgeoisie, over het algemeen Franstalig waren, vormde dit een belangrijke belemmering. Toen de Belgen in 1830 in opstand kwamen waren slechts 440 (16,8%) van de 2377 landmacht-officieren Belgen. De suggestie van A.F. van Ommen dat zelfs tijdens de opbouw van zijn nieuwe leger Willem I reeds vrijwel uitsluitend Nederlanders als officier aanstelde, is waarschijnlijk echter incorrect.[35] Hoe kan anders de aanwezigheid van De Ghigny, De Mercx en Duvivier verklaard worden? De oudste broer van De Mercx, M.I.M.J. de Mercx, die van 1800 tot 1814 in Oostenrijkse dienst had vertoefd, was majoor van het 2e (Belgische) Regiment Karabiniers. Commandant van het regiment was J.B. de Bruyn de Bassisque. Opvallend in deze context is een opmerking van Willem I in de reeds eerder aangehaalde brief uit november 1814 betreffende de voordracht van een aantal adjudanten: Belgen wensche ik onder het getal ook te hebben en UWEG behoeft zig niet omtrend het getal te geneeren daar het mij aangenaam zijn zal eene ruime keus te hebben wanneer ik mij maar-vleijen kan dat de Subjecten goed zijn.[36]

Taalproblemen deden zich in de praktijk wel voor. In een confidencieel rapport uit september 1815 over de officieren van de 1ste Brigade van de 2e Infanterie Divisie wordt over luitenant-kolonel F.C. Vandensande van het 7e (Belgische) Linie Bataljon opgemerkt dat hij ...doit s'appliquer au commandement hollandais dont il n'a ni le ton ni la prononciation.[37]

Na de Honderd Dagen

De onzekerheid omtrent het vinden van emplooi in Nederland in 1814 noopte een aantal Nederlandse officieren om in Franse dienst te blijven. De meeste officieren ontvingen immers hetzij een ontwijkend, of helemaal geen direct antwoord op hun rekestes vanuit Frankrijk. Anderen bleven door omstandigheden in Frankrijk. Luitenant-kolonel P Groenia had in juni 1814 vanuit La Rochelle aan het departement van Oorlog geschreven dat hij in Nederlandse dienst wilde terugkeren. Maar hij moest eerst meehelpen met het wegwerken van de jarenlange administratieve achterstand van zijn regiment, hetgeen tot februari 1815 duurde. Het verlot om naar huis te gaan dat Groenia vervolgens ontving, werd kort daarop weer ingetrokken. Nog voor Lodewijk XVIII in maart 1815 Parijs was ontvlucht, had hij bevel ontvangen zich weer bij zijn regiment te voegen.[38] Tijdens de veldtocht van 1815 dienden Groenia en andere Nederlandse officieren in het Armée du Nord. Noemenswaardig zijn verder J.C. Duwring, C.S.W. van Hogendorp - zoon van D. van Hogendorp - en generaal C.M.J. Dubois. Generaal J.B. Dumonceau weigerde een veldcommando en bleef in zijn legerdistrict.[39]

Na Napoleon's tweede troonsafstand begon in juli en augustus 1815 de ontbinding van het restant van zijn leger. Ongeveer 16.000 officieren werden op halve soldij gezet, de beroemde demi-soldes. Buitenlandse officieren waren vrij om te gaan en maar weinigen schijnen hun carrière in Frankrijk te hebben willen voortzetten. Een tweede golf officieren vond nu zijn weg naar Parijs

en wenste aan Willem I, inmiddels koning van de Verenigde Nederlanden, zijn diensten aan te bieden. In Parijs benaderden de officieren de hoogste vertegenwoordiger die de koning er op dat moment had, namelijk kroonprins Willem. De kroonprins vroeg zijn vader om orders; hij wilde weten of het deze mannen toegestaan was om naar hun vaderland terug te keren, en was van mening dat officieren die reeds voor de Honderd Dagen hun diensten hadden aangeboden een voorkeursbehandeling moesten krijgen. De koning ging akkoord, op voorwaarde dat zij een eerdere sollicitatie konden bewijzen. Hij bepaalde verder dat allen die in de Nederlanden geboren waren, als zijn onderdanen beschouwd werden en vrijelijk naar hun vaderland konden terugkeren. Indien officieren het verdienden, en de mogelijk bestond, konden zij een plaats in het leger claimen.[40]

Een lijst uit het eind van oktober 1815 bevat 41 namen, waaronder Groenia, van officieren die uit Franse dienst waren teruggekeerd en Willem I om plaatsing hadden verzocht [41] Het aantal nam snel toe en op 7 december 1815 nam de koning een algemeene mesure ten aanzien van zoodanigen onzer onderdanen, die tot na de laatste gebeurtenissen in franschen dienst zijn gebleven. Na bewezen te hebben onderdaan te zijn van Willem I en ontslagen te zijn uit Franse dienst, kregen teruggekeerde officieren een toelage van 60 gulden per maand totdat ze in het leger geplaatst zouden worden. In de eerste maanden van 1816 was het aantal officieren dat de koning om plaatsing had verzocht gestegen tot 199, inclusief één generaal: Dubois.[42] Tegen juli 1816 waren het er 277, waarvan 64 de toelage nog niet genoten omdat hun papieren nog niet in orde waren.[43] Tenslotte waren er in de laatste maanden van 1816 341 officieren opgenomen in de 'algemeene mesure'. Van dit aantal beschikten 48 nog steeds niet over de juiste papieren en 85 waren reeds geplaatst, inclusief één generaal: E.J. Travers .[44] Uit de gegevens van de lijst van oktober 1814 blijkt dat niet minder dan 32 van de 41 geboren Belgen en Luxemburgers waren. Op de latere lijsten ontbreken helaas nadere persoonsgegevens, maar het lijkt plausibel te stellen dat het merendeel der officieren die na de Honderd Dagen de koning hun diensten aanboden in de Zuidelijke Nederlanden geboren waren.

Officieren die in 1816 door Willem I geplaatst werden, dankten dit in de eerste plaats aan het feit dat de veldtocht van 1815 de nodige vacatures had gecreëerd. Dit leidde onder hun kameraden die een jaar eerder waren teruggekeerd en hun kansen op promotie nu zagen gedwarsboemd door lieden die bij Waterloo aan de verkeerde kant hadden gevochten, tot de nodige jaloezie. Ook onder de officieren die na de Honderd Dagen terugkeerden, waren er echter die niet op plaatsing door de koning hoefden te rekenen. Generaal J.B. Dumonceau valt in dezelfde categorie als Daendels. Deze voormalige opperbevelhebber van het Bataafse en Koninklijk Hollandse leger kon onmogelijk door Willem I op een bij zijn status passende positie geplaatst worden. Dumonceau viel ook niet onder de 'algemeene mesure', zijn twee oudste zoons wel. In 1817 ontving de generaal het pensioen van een luitenantgeneraal met toestemming om het bijbehorende uniform te dragen. Meer zat er niet in. Van kolonel J.C. Duuring was bekend dat hij erg verknocht aan Napoleon was geweest. Op 20 april 1814 was Duuring aanwezig geweest bij het afscheid van de keizer te Fontainebleau. In een brief van 25 april 1815 van generaal Drouot aan Napoleon stelde deze dat Duuring de keizer naar Elba had willen vergezellen. Toen dit niet bleek te kunnen ...Duuring pleura tr-ès longtemps dans ma chambre...[45] Duuring had vervolgens zonder succes geprobeerd in Nederland emplooi te vinden. Hij bezat enige kleine portretten van de Keizer waarop hij Napoleon le Grand had geschreven en onder zijn papieren werd een politieke parodie tegen de Bourbons aangetroffen. Duuring viel wel onder de 'algemeene mesure' maar werd ondanks herhaalde verzoeken nooit geplaatst. In april 1819 werd hij gepensioneerd met de lagere rang van grootmajoor.[46] De Zuid-Limburgse luitenant J.L. Henckens werd door omstandigheden pas op 1 augustus 1816 uit Franse dienst ontslagen en hij merkte dat Willem I

geen vertrouwen had in laatkomers. Henckens dacht dat als zijn regiment in juli 1815 was ontbonden hij goede kans op een aanstelling gemaakt zou hebben, maar was vervolgens zo eerlijk om te erkennen dat als zijn regiment niet was ontbonden hij nooit naar de Nederlanden zou zijn gegaan. Het land betekende niets voor hem. In 1817 wist Henckens via de kroonprins een aanstelling in het 7e (Oost-Indische) Regiment Huzaren te verwerven, die hij vervolgens weigerde omdat alleen 'slechte types' naar de Oost werden gestuurd. Hij eindigde uiteindelijk bij de Belgische Gendarmerie.[47]

Volgens Jean-François Dumonceau, oudste zoon van generaal Dumonceau, zou de oppositie van de reeds geplaatste officieren tegen de laatkomers moeten wijken voor de goede wil van de koning, op wie hij hoopte om zijn toekomst te waarborgen. Uiteindelijk gebeurde dit ook. Dumonceau was één van een groep officieren die in februari 1819 bij de landmacht geplaatst werd. Dit was mogelijk gemaakt door de oprichting van het 10e Regiment Lansiers, hetgeen feitelijk een uitbreiding van de cavalerie betekende. Voor Dumonceau zal het feit dat hij kort tevoren was getrouwd met een nicht van generaal D'Aubremé, belast met personeelszaken bij het Departement van Oorlog, waarschijnlijk ook een rol hebben gespeeld. De commandant van de lansiers werd een andere man die bijna vier jaar op zijn kans gewacht had, namelijk generaal-majoor C.M.J. Dubois.[48] Het jaar 1819 markeert waarschijnlijk het einde van de periode waarin officieren uit Franse naar Nederlandse dienst overgingen.

Conclusie

Officieren die emplooi zochten in het Nederlandse leger zochten feitelijk emplooi bij Willem I. Kandidaten voor een aanstelling als officier moesten van Willem I eerst bewijzen dat ze een onderdaan waren. Bekwaamheid, kundigheid en ervaring waren vervolgens belangrijke criteria om te beoordelen of iemand geschikt was. Officieren die in de praktijk ongeschikt en onkundig bleken werden uitgerangeerd.

Hieronder waren vele voormalige orangisten. Sociale achtergrond speelde ook een rol, maar in deze beginfase van het bestaan van het leger van Willem I was dit voor hen die uit Franse dienst kwamen, geen bijzonder grote. Zij die duidelijk hadden blijk gegeven van persoonlijke verknochtheid aan Napoleon, hoefden niet op plaatsing te rekenen. Een pensioen of toelage werd hun deel. Sommige officieren dankten hun aanstelling duidelijk aan hun hoge geboorte of de persoonlijke gunst en patronage van Willem I. Er is geen enkele aanwijzing dat hij in de periode 1813-1816 reeds een voorkeur had voor Nederlandstalige officieren, waarbij moet worden opgemerkt dat het Nederlands wel de commandotaal van de landmacht was.

Voor wat betreft de motivatie van Nederlandse en Belgische legerofficieren in de jaren 1813-1816 is duidelijk dat er van nationaal sentiment of nationalisme nauwelijks sprake was. Hun voornaamste drijfveer was professionele ethiek. Dienst nemen in het leger was kiezen voor een carrière; je werd lid van de militaire kaste gemotiveerd door eer en ambitie, die groot belang hechtte aan status, uitgedrukt in rang en decoraties. Dit wil niet zeggen dat officieren geen enkel gevoel van verbondenheid hadden met het land of de streek waarin zij waren geboren - dit was wel het geval - maar het was op zichzelf geen afdoende reden om dienst te nemen en te vechten. Dat was het tenslotte ook niet voor de overgrote meerderheid van hun landgenoten. De loyaliteit van officieren gold hun eenheden, het leger en de vorst, hun patroon die hen voorzag van een inkomen en de promoties en decoraties die ze zo begeerden. Hun dienst in het Franse leger valt voor officieren eerder te verklaren als een sociologisch dan een ideologisch fenomeen. Het Napoleontische regime bood beroepsofficieren ongekeerde kansen op glorie, rijkdom, promotie en avontuur.[49] De landmacht telde uiteindelijk meer dan 2000 officieren en het was voor Willem I onmogelijk om allen te kennen. Hij was afhankelijk van de voordrachten van de

Commissaris-generaal van Oorlog. Zodoende bleef er in de praktijk veel ruimte voor patronage en gunsten van hoge officieren en functionarissen. Goede referenties en familieconnecties waren van eminent belang bij het bepalen wie geschikt was om als officier in het Nederlandse leger te dienen, en wie niet. Het mag duidelijk zijn dat het Departement van Oorlog zoals dat in november 1813 werd gecreëerd niet functioneerde volgens strikt bureaucratische regels. De formele structuur, de hiërarchische opbouw, de professionalisering van zijn personeel en de in voorschriften vastgelegde procedures, gaven het Departement het karakter van een professionele organisatie. Maar binnen de nieuwe structuur bleven oude patronen bestaan.[50] Volgens de grondwet besliste één man uiteindelijk of iemand geschikt was of officier te worden, de Soevereine Vorst en latere koning Willem I.

Noten

1. David Gates, *The Napoleonic Wars 1803-1815. Modern Wars* (Londen enz. 1997) en Charles J. Esdaile, *The Wars of Napoleon. Modern Wars in Perspective* (Londen en New York 1995).
2. H. Amersfoort, *Koning en Kanton. De Nederlandse staat en het einde van de Zwitserse krijgsdienst hier te lande 1814-1829* (Den Haag 1988) 92. Zie ook artikel 39 van de grondwet over de bevoegdheid van de Soeverein inzake het benoemen, ontslaan en pensioneren van officieren.
3. Algemeen Rijksarchief (ARA), Archieven van de Algemene Staatssecretarie en Kabinet des Konings met de daarbij gedeponeerde archieven over 1813-1840 (ASS), inv. nr. 3, I 1 januari 1814 nr. 30 voor het schrijven van Van den Berck. W.H. van Heemstra, *Het leven van Willem Hendrik van Heemstra, geboren den 18e October van het jaar 1779, overleden 30 December 1826 te Leeuwarden, (s.l. s.a.) 22-23*. Deze autobiografie bevindt zich in een privé-collectie.
4. ARA, Gewoon verbaal-archief van het Ministerie van Oorlog/Defensie en daarbij gedeponeerde bescheiden over 1813-1945 (Oorlog/Defensie), inv. nr. 34, 30 april 1814 nr. 48, 45 stukken ter notificatie, brief van Grafenfeldt van 22 april 1814. Voor Snoeck zie ASS, inv. nr. 6, 7 februari 1814 nr. 16.
5. ARA, Janssens, inv. nr. 83.
6. W.E. van Dam van Isselt, 'De vorming van onze artillerie te velde in 1815', *Militaire spectator* 95 (1926) 468-483, aldaar 481. Arie Rens, *Het regiment huzaren Prins Alexander: De geschiedenis van het 'Hofregiment' 1672-1994* (paperback; Amsterdam 1994) 87; C.A. Heshusius, G.J.M. van Doorn en M.C. van der Hoog, *175 jaar- regiment huzaren van Sytzama* (s.l. s.a. (1989)) 7, 9-10, 13 en 19. ARA, ASS, inv. nr. 6619, map 353a, Uittreksel van de Staten van Dienst der officieren van het Corps der Genie volgens hunne voormalige ancienniteit, met bijvoeging van derzelven conduites en bekwaamheden. Dit document was op 19 juli 1814 door luitenant-generaal C.R.T. Krayenhoff samengesteld.
7. Alle biografische gegevens in dit artikel zijn, tenzij anders vermeld, ontleend aan het *Nieuw Nederlandsch hiografisch woordenboek*, het *Biographisch woordenboek der Nederlanden en de Biographie Nationale de Belgique*. Voor Detmers zie ook ARA, ASS, inv. m. 216, 29 maart 1816 nr. 78.
8. A.C.J. Kramer, 'De schilder P.G. van Os', *In de gloriosa* 4 (1987) 195-217, aldaar 211-212. Met de val van de vesting Naarden in mei 1814 hield Van Os zijn militaire carrière voor gezien.
9. Van Heemstra, *Leven van Van Heemstra*, passim.
10. Archief van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf (SMG), dossiernr. 781, W. Schenck, *Levensbeschrijving van den generaal W. Schenck* (Batavia 1840) 63-65 en 143. Schenck bracht de winter van 1813/1814 verder in de belegerde vesting Metz door en keerde pas in augustus 1814 terug naar Nederland. Zijn ontslag uit Franse dienst is van 19 december 1814. De ontwerpproclamatie van Willem I ligt in ARA, ASS, inv. nr. 3, 11 januari 1814 nr. 75. Het citaat komt uit de sollicitatiebrief van luitenant Reuther d.d. Versailles 20 april 1814 in ARA, Oorlog/Defensie, inv. nr. 34, 30 april 1814 nr. 48, 45 stukken ter notificatie.
11. ARA, Oorlog/Defensie, inv. nr. 37, 10 mei 1814 nr. 9. Van Reede uit Parijs 4 mei 1814. De instructie van het Departement van Oorlog ligt bij Van Reede's brief.

12. ARA, ASS, inv. nr. 47, 10 oktober 1814 nr. 20. Hierbij ligt een schrijven van de commissaris-generaal van Oorlog 8 oktober 1814 m. 6, dat het exacte aantal nog te plaatsen officieren vermeld. ARA, ASS, inv. m. 6619, mapje genummerd 353a. Uittreksel van de staten van dienst etc. Van de geprojecteerde sterkte van 99 officieren waren 75 posities vervuld. Voor de artillerie zie Van Dam van Isselt, 'De vorming', 481.
13. ARA, ASS, inv. m. 213, 16 maart 1816, Von der Goltz aan de koning. Op 22 maart werd een koninklijk besluit uitgevaardigd waarin het voorstel van Von der Goltz werd vastgelegd. Voor Kathreiner zie ARA, ASS, inv. nr. 216, 29 maart 1816 nr. 108, rapport van de commissaris-generaal van Oorlog betreffende het rekest van Kathreiner.
14. Zie bijvoorbeeld ARA, Oorlog/Defensie, inv. nr. 86, 8 oktober 1814 nr. 97, 94 (of 92) stuks notificatiën van de 2e afdeling afgedaan de 8e oktober 1814. Dit bevat een brief van luitenant-generaal R.D. Tindal van 1 oktober 1814, waarin hij meedeelt dat hij het departement van Oorlog een kopie van zijn zojuist ontvangen officiële ontslagbrief doet toekomen. Bij terugkeer naar Nederland had hij bewijs overlegd dat hij zijn ontslag had aangevraagd d.d. 25 mei 1814.
15. SMG, dossiernr. 781, Schenck, Levensbeschrijving, 144.
16. W.E. van Dam van Isselt, 'De Noord-Nederlandsche batterij artillerie te voet Lux in 1815. Een Waterloostudie', *De Navorscher* 83 (1934) 107-144, 181-190, 216-240, 255-283, en 84 (1935) 1-10, aldaar 115. Vijftien anderen kregen in april 1814 ook deze speciale medaille. *Ibidem*, 113-115. Voor de Snouckaerts zie ook de Staatsalmanak voor den jare 1815, 2 en 4.
17. ARA, Janssens, inv. nr. 83, brief van Willem I aan 7.W Janssens, Brussel 18 augustus 1814.
18. V de Stuers, 'Kolonel Duuring (1779-1834)', *Van onzen tijd* 9, nr. 1 (1908/1909) 76-88, 121-136 en 157169, aldaar 123. Jean François Dumonceau, *Mémoires du général François Dumonceau III 1814-1830*. Jean Puraye ed. (Brussel 1963) 107 en 237. W. Ph. Veeren, 'Brieven van een Nederlandsch officier uit de jaren 1812-1815', *De Navorscher* 88 (1939) 111-122 en 151-157, aldaar 154.
19. ARA, ASS, inv. nr. 82, 16 februari 1815 nr. 22, Janssens aan de Soevereine Vorst.
20. Veeren, 'Brieven', 152-153. Voor de benoemingen van Veeren en Stubenrauch zie Staatsalmanak 1815, 257 en 258. Tijdens de veldtocht van 1815 was Stubenrauch onderinspecteur van administratie van luitenant-generaal D.H. baron Chassé' s 3e Infanterie Divisie. N. Vels Heijn, *Waterloo. Glorie zonder helden* (Amsterdam 1990) 36-37.
21. Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840 VII Vestiging van het koninkrijk 1813-1815. H.T. Colenbrander ed. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote Serie m. 23 (Den Haag 1914) 603, nr. 615, Van Limburg Stirum aan Willem I, 18 juni 1814.
22. Verhuell is weliswaar geen landmachtofficier, maar zo prominent onder de door Willem I ongewenste officieren, dat ik meen dat zijn opneming gerechtvaardigd is.
23. D. van Hogendorp, *Mémoires du général Dirk van Hogendorp, comte de (empire, etc..* D.C.A. van Hogendorp ed. (Den Haag 1887) xii, 266-267, 277, 315, 368, 372-373 en 380. A.B.G. van Dedem van de Gelder, *Un général hollandais sous le premier empire. Mémoires du général baron de Dedem de Gelder 1774-1825* (Parijs 1900) 361. '
24. ARA, ASS, inv. nr. 30, 14 juli 1814 nr. 9, betreft Van Hogendorps pensioen. ARA, ASS, inv. nr. 49, 23 oktober 1814 m. 77, betreft Van Dedems pensioen. ARA, ASS, inv. nr. 32a, 26 juli 1814 nr. 70 is Van Hogendorps bedankbrief. ARA, ASS, inv. nr. 102, 2 mei

- 1815 nr. 1 en inv. nr. 107, 24 mei 1815 nr. 16 over het intrekken van Van Hogendorps pensioen. Het eerste half jaar van het pensioen was reeds uitgekeerd. Napoleon maakte Van Hogendorp in 1815 lieutenant-général en gouverneur van Nantes.
25. ARA, Oorlog/Defensie, inv. nr. 247, 13 april 1816, 55 stuks ter notificatie, 2e afd. Het document betreffende Van Dedem draagt de dagtekening 6 april 1816 nr. 10. Lodewijk XVIII maakte Van Dedem burggraaf en maréchal de camp, en benoemde hem tot commandant van het Departement van de Jura.
 26. W.A.C. de Jonge, Brieven en bescheiden, 1813-1814. De vice-admiraal i~erhuell (Den Haag 1881) 1 en 9. H.T. Colenbrander, Willem I. Koning der Nederlanden 11772-1815. Nederlandsche historische bibliotheek XVIII (Amsterdam 1931) 172. Gedenkstukken, 365-366, nr. 339.
 27. L. Turksma, Admiraal van Napoleon. Het leven van Carel Hendrik graaf VerHuell, 1764-1845. Geldersche historische reeks xx (Arnhem 1991) 97-98. Colenbrander, Willem I, 172-174. De Jonge, Brieven, 7 en 9.
 28. Gedenkstukken, 676-677, nr. 675 en 691-692, nr. 684.
 29. H. van Zuylen van Nijvelt, gezant te Stockholm, in een schrijven aan A. van der Hoop, bankier te Amsterdam, Gedenkstukken, 854, nr. 890.
 30. Hier kan ook aangehaald worden de in Polen geboren generaal G.A. Martuschewitz, die in 1787 in Nederlandse dienst was getreden en zichzelf als "...hollandais de nabon..." beschouwde. Zie ARA, ASS, inv. nr. 6619, nr. 524 (7 juli 1814) staat van dienst van generaal-majoor Martuschewitz. Hierbij ligt een kopie van zijn verzoek om plaatsing in het Nederlandse leger, geschreven te Tambow, Rusland 10 februari 1814, waarin hij verklaart Nederlander te zijn.
 31. Vels Heijn, Waterloo, 37-38. F. de Bas, Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd III (Schiedam 1903/1904) 456. Voor Travers zie ARA, ASS, inv. nr. 216, 29 maart 1816 nr. 77. In zijn rekest om emplooi meldt Travers dat zijn vrouw en kinderen geboren Belgen waren en dat al zijn "...propriétés..." in België lagen. Op Travers' rekest van december 1814 had Willem I geantwoord dat hij het zou overwegen.
 32. Lieutenant (J.L.) Henckens, Mémoires se rapportant a son service militaire au 6ème régiment de chasseurs à cheval Français de Février 1803 a Août 1816. E.C.F.A. Henckens ed. (Den Haag 1910) 245. Henckens was eigenlijk Zuid-Limburger, maar voelde geen enkele verknochtheid met Nederland.
 33. Vels Heijn, Waterloo, 38. Rens, Huzaren Prins Alexander, 89-90, 95 en 98-99. Duvivier had van 1792 tot november 1814 in het Franse leger gediend.
 34. Ibidem, 96-97; van de 421 onderofficieren en manschappen waren 117 in Franse dienst geweest, 80% van het regiment bestond uit Belgen, de rest omvatte 50 Nederlanders en 30 buitenlanders (meest Duitsers). De Bas, Prins Frederik, 457. Vels Heijn, Waterloo, 20. ARA, Janssens, inv. nr. 83, brief van Willem I aan J.W. Janssens 9 november 1814.
 35. C.M. Schulten en B. Schoenmaker ed., Oranje op de bres. Vorstenhuis en leger in de geschiedenis (Amsterdam 1989) 46. L. de Vos, 'De smeltkroes. De Belgische strijdmacht als natievormende factor, 1830-1885', Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis 15 (1984) 421-460, aldaar 424-425. A.F. van Ommen, 'Het ambt van officier en het Nederlanderschap', Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis Landmachtstaf 5 (1982) 59-110, aldaar 89. J.A.M.M. Janssen, Op weg naar- Breda. De opleiding van officieren voor het Nederlandse leger tot aan de oprichting van de KMA in 1828 (Den Haag 1989) 27.
 36. ARA, Janssens, inv. nr. 83, brief van Willem I aan Janssens van 9 november 1814.

37. ARA, Zuylen van Nijvelt, inv. nr. 27, rapport van de I ste Brigade, 2e Divisie, 2 september 1815. Dit was opgesteld door de brigade-majoor kapitein P.J. baron van Zuylen van Nijvelt.
38. ARA, Oorlog/Defensie, inv. nr. 204, 30 oktober 1815 nr. 63. Brief over Groenia van de commissarisgeneraal van Oorlog aan Willem I.
39. Groenia's regiment was het 75e Ligne in Lobau's VI Korps. Duwring leidde een bataljon Chasseurs à pied van de Keizerlijke Garde. Van Hogendorp was chef d'escadron in het 7e Cuirassiers. Dubois leidde een brigade van deze ruiters in Milhaud's 4e Cavalerie Korps. Dumonceau, Mémoires François Dumonceau, 207. Dumonceau had het bevel over de 2e Militaire Divisie met als standplaats Mézières.
40. ARA, Oorlog/Defensie, inv. nr. 184, 14 augustus 1815 nr. 88. Instructie van de commissaris-generaal van Oorlog aan de kroonprins en brief van de kroonprins uit Parijs d.d. 3 augustus 1815.
41. ARA, Oorlog/Defensie, inv. nr. 204, 29 oktober 1815 nr. 1. Lijst van alle officieren die uit Franse of andere dienst zijn teruggekomen en om plaatsing hebben gevraagd.
42. ARA, ASS, inv. nr. 6619, brieven van de commissaris-generaal van Oorlog. Document genummerd B3. Nominatieve staat van officieren uit vreemde dienst komende, welke zich na de laatste gebeurtenissen hebben geadresseerd om in dienst van Zijne Majesteit te worden geplaatst door welke de aan hunner rang verknochte toelage geaccordeerd wordt. De lijst noemt één maréchal de camp, twee adjudant-commandants, drie kolonels, twee groot-majors, 25 luitenant-kolonels, 48 kapiteins, 55 eerste luitenants en 62 tweede luitenants. Deze lijst is van voor april 1816 aangezien Dubois de enige generaal op de lijst is. Op 29 maart werd besloten dat E.J. Travers opgenomen zou worden. Zie ARA, ASS, inv. nr. 216, 29 maart 1816 nr. 77. Zie hier ook voor de bewoording van de "algemeene mesure".
43. ARA, ASS, inv. nr. 6619. Document genummerd B3 en gedateerd 20 juli 1816. Nominatieve staat van officieren etc. De toelage ontvingen drie maréchaux de camp, twee adjudants-commandante, twee kolonels, twee groot-majors, 23 luitenant-kolonels, 60 kapiteins, 54 eerste luitenants en 67 tweede luitenants (totaal 213). De 64 zonder correcte papieren waren één maréchal de camp, twee luitenant-kolonels, één majoor, 21 kapiteins, 29 eerste luitenants en tien tweede luitenants.
44. ARA, ASS, inv. nr. 6619. Document in een mapje genummerd 353B. Nominatieve staat van officieren etc. Geplaatst waren één maréchal de camp (Travers), drie luitenant-kolonels, één majoor, 18 kapiteins, 41 eerste luitenants en 21 tweede luitenants. Onvolledige papieren hadden één maréchal de camp, twee luitenant-kolonels, 19 kapiteins, 20 eerste luitenants en zes tweede luitenants. De overige 213 bestond uit twee maréchaux de camp, twee adjudants-commandants, twee kolonels, twee groot-majors, 24 luitenant-kolonels, 59 kapiteins, 42 eerste luitenants, en 75 tweede luitenants. Travers werd op 24 november 1816 benoemd tot generaal-majoor.
45. Dumonceau, Mémoires François Dumonceau, 220-221, 236-237 en 247-250. Voor de jaloezie onder Nederlandse officieren zie ibidem, 214 en 216-217. J.M.G.A. bronkers, De generaals van het koninkrijk Holland, 1806-1810. Een bijdrage tot de studie van de krijgsgeschiedenis van Nederland (Den Haag 1968) 30. De Stuers, 'Duwring', 87. Generaal A. Drouot was gouverneur van Elba gedurende de ballingschap van Napoleon. Tijdens de Honderd Dagen voerde hij het bevel over de Keizerlijke Garde.

46. Ibidem, 87, 121, 122-123, 125, 127, 167-168 en 181. Onduidelijk is wie de parodie onder Duuring's papieren vond. Misschien zijn familie na zijn dood of V. de Stuers tijdens zijn onderzoek voor het artikel.
47. Henckens, Mémoires, 238, 245 en 247-248. Henckens' regiment werd na de Honderd Dagen naar Zuid Frankrijk gestuurd, waar de Spanjaarden Roussillon hadden ingenomen en pas in januari 1816 ontbonden.
48. Dumonceau, Mémoires François Dumonceau, 217, 251-252 en 262-264. François Dumonceau werd majoor in het 6e Regiment Huzaren onder Boreel. Zijn voorganger was naar de lansiers overgeplaatst. Ook geplaatst werden François' jongere broers, de twintigjarige Jean (J.J.J.B. Dumonceau) en de negentienjarige Charles (C.E. Dumonceau).
49. Esdaile, Wars of Napoleon, 95-96.
50. Amersfoort, Koning en Kanton, 296.